

KITAIBELIA	IX. évf. 1. szám	pp.: 25-30.	Debrecen 2004
------------	------------------	-------------	---------------

A lícium (*Lycium barbarum* L., syn.: *L. halimifolium* Mill.) magyarországi története

PRISZTER Szaniszló

H-1221 Budapest Pék u. 7.

Nem is csekély azoknak a növényeknek száma, amelyek jelenleg a hazai flórában teljesen otthonos fajoknak tűnnek, holott irodalmi és herbáriumi adatok egyaránt bizonyítják, hogy ezek máshonnan származtak, és csupán 50-100 (vagy esetleg 200) esztendeje kerültek csak az ország területére.

Az 1950-es években megkíséreltem vázlatosan összeállítani azoknak a növényfajoknak a jegyzékét (PRISZTER 1953, 1957, 1960), amelyek feltehetően az előző két évszázad során – tehát KITAIBEL működése (kb. 1795-1817) óta – telepedtek meg nálunk, és váltak a hazai flóra konstans fajaiivá.

A meghonosodottnak tekinthető zárwatermő adventív fajok száma hazánkban megközelíti a 100-at, ami a teljes fajszámnak csaknem 4 %-át teszi ki. Ezek zöme 1–2 éves lágyszárú, de akad közöttük néhány fa és cserje is: *Acer negundo*, *Ailanthus altissimus*, *Amorpha fruticosa*, *Celtis occidentalis*, *Parthenocissus quinquefolia* és *P. inserta*, *Robinia pseudacacia*, *Syringa vulgaris* stb.

Az utóbbiak közé tartozik a közönséges lícium (*Lycium barbarum* L.) is, amelynek több évszázados hazai múltjáról sajnos alig tudunk valamit.

Mind hazánkban, mind Európa nagy részén további lícium fajok is előfordulnak, részben elvadult állapotban. Ilyen a Mediterráneumban előforduló európai lícium [*Lycium europaeum* L. (syn. *L. mediterraneaeum* Dun.)], és a Kínából régóta többfelé behurcolt kínai lícium (*L. chinense* Mill.). Az említett fajok meglehetősen közel állnak egymáshoz, alakotani méreteiket tekintve. A következő táblázatban az áttekintés könnyebbé tétele céljából közzétesszük a különbségeiket (GRIFFITHS 1994 adatai alapján).

Faj neve	Levél színe	Levél hosszs	Virág átm.	Termés hossza
<i>L. europaeum</i>	szürkészöld (néha szőrös)	5 cm	11-13 mm	8 mm
<i>L. barbarum</i>	Szürkészöld	5 cm	9 mm	20 mm (néha sárga)
<i>L. chinense</i>	Fényeszöld	8 cm	15 mm	25 mm

A három faj között feltűnőbb eltérést jelentenek a *L. chinense*-nél a nagyobb levelek, a *L. barbarum*-nál a kisméretű virágok, valamint a *L. europaeum*-nál az apró termések.

A *L. europaeum*-mal közel rokon faj még a *L. intricatum* Boiss; görögországi elterjedésű cserje, keskeny levelekkel, nagyobb virágokkal, és erőteljes tövisekkel (STEARNS 1972).

A következőkben csupán a közönséges faj, a *L. barbarum* hazai történetével foglalkozunk, minthogy a *L. chinense*-t Magyarországon csak igen szórványosan lehet látni, a mediterrán areájú *L. europaeum* pedig nem viseli el nálunk szabadban a többnyire zord téli éghajlatot. Ugyanez vonatkozik a HEGI-flóraműben (1927: 2562-2565.) említett afrikai líciumra (*L. afrum* L.) is, amely szintén nagy virágú, de porzószállai alul szőrösök (eredeti elterjedése D-Spanyolország és ÉNy-Afrika).

Ismert faj még a fentiekkel rokon *L. rhombifolium* DIPP., mely egyesek szerint azonos a *L. chinense*-vel. Ez a cserje kevésbé tövises, 3 m hosszúságot is elérő ágakkal. Levelei szélesebbek, tojásdadok, hirtelen rövid nyélbe keskenyedők és friss-zöldek. Az élénk bíborlilás virágok nagyobbak. Termése igen tompa, csúcsa benyomott. A *L. halimifolium*-nál ritkább sövénynövény, mely néhol elvadul és meg is honosodhat. Hazája D-Mandzsúria, É-Kína és Japán. SCHNEIDER szerint (1906) két változata van: var. *typicum* és var. *ovatum*. Ez utóbbi a termesztésre alkalmasabb, mint a típus; különösen ősszel pompás díszet jelentenek a sárgásvörös bogyói.

I. A XVIII. század vége

A líciumot a magyar botanikai irodalomban elsőként BENKŐ József erdélyi botanikus említi (1780.; vö. GOMBOCZ 1936: 202-206.). BENKŐ a „Lycium Fanzár” címszó alatt a nemzetségből négy fajt sorol fel:

Lycium europaeum: görbegurba¹ fanzár²
L. boerhaeviaefolium: lila f.
L. barbarum: pongyola³ f.
L. afrum: sugár f.

A felsorolt fajok közül egyedül a *Lycium barbarum* lehetett akkoriban ismert hazánkban. Minthogy a tulajdonképpeni hazai flórakutatás csak a XIX. század vége felé, KITAIBEL munkásságával veszi kezdetét, ezért ennél korábbi adataink a líciumról nincsenek. Az ekkortájt megjelent két magyar flórajegyzék (LUMNITZER 1791 és VESZELSZKI 1798) egyikében sincs még nyoma ennek a cserjének.

Az 1795 és 1817 közötti évek során KITAIBEL szinte az egész országot bejárta (Erdély kivételével). Minthogy a zömmel észak-amerikai eredetű neophyton fajok akkoriban még alig kezdték el európai térhódításukat és a Mediterráneum flórájának sem igen volt alapos feltárója, természetesnek vehető, hogy Magyarországon akkoriban alig lehetett jelentős adventívflóra. Ha végigtekintünk a KITAIBEL korabeli flóralistán (JÁVORKA 1926-1945), abban alig találunk hazánkban gyűjtött adventív fajokat. Közülük néhány jelentősebb:

Amaranthus retroflexus L. [éppen az 1800 körüli években kezdett elterjedni (cf. PRISZTER 1953)]
Chenopodium ambrosioides L. (KITAIBEL Técsőn, Máramaros megyében gyűjtötte)
Chenopodium scoparium L. [ez a ma már teljesen közönségessé vált seprőfű, a *Kochia scoparia* (L.) SCHRAD.]
Euphorbia peplus L. (napjainkban is megtalálható, de csak igen szórványosan előforduló gyomnövény).

Nagy szerencsének kell tartanunk, hogy KITAIBELnek pótolhatatlan tudományos értéket képviselő és nagy terjedelmű (közel 15 000 herbáriumi lapot tartalmazó) növénygyűjteménye csaknem sértetlenül fennmaradt az utókor számára. Ennek a ritka ténynek, valamint JÁVORKA Sándor több évtizedes botanikai munkásságának tudható be az, hogy ez a nemzeti kincs – vagyis a KITAIBEL-herbárium – a bel- és külföldi szakemberek számára ma is hiánytalanul hozzáférhető Budapesten, a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytarában. JÁVORKA a KITAIBEL-herbárium anyagát az 1900-as évek elején teljesen feldolgozta, és eredményeit 6 részben (latin és magyar nyelven) közzé is tette (1926-1945). Ezáltal a KITAIBEL által gyűjtött, vagy a kortársaitól kapott növények is azonosíthatók vagy revideálhatók.

Visszatérve a *Lycium* hazai történetéhez, érdemes annyit kiemelni, hogy ezt a növényfajt KITAIBEL idején az országban még egyáltalán nem lehetett meghonosodottnak tekinteni. Jellemző bizonyíték erre az, hogy KITAIBEL útnaplóiban (1800. májusában) a *Lycium*ról mindössze annyi található, hogy ez a faj a kiskunsági Izsák község mellett egy kertben „némileg megél” (közli GOMBOCZ Diaria II., 1945: 486.: „In Garten kommen ... *Lycium barbarum* einiger Massen fort.”). KITAIBEL ezenkívül még Délegyháza mellől is említi: „Auf der Puszta Sz. Iván ...*Lycium barbarum* wächst gut ...” (GOMBOCZ 1945: 482.).

¹ A „görbegurba” (másként: girbegurba): szokatlan elágazási mód; ilyenkor az egymást követő csomókon a hajtások 90 fokos eltéréseiek (akárcsak a „cikkakos” varrásnál).

² A „fanzár” nemzetségnév ma már teljesen idegenszerű és kihalt szónak tűnik, holott a „fan” a XIX. évszázad táján még eléggé ismert és használatos szó lehetett. DIÓSZEGI „Füvészkönyv”-e 1807-ben mégis szükségesnek tartotta a „Fanzár” (*Lycium*) nemzetségnév alatt annak a megemlítését, hogy e faj „bokréája nyakas; torkát a hímsszálak szőrei bezárják”. Egykor a „fan” főnév ugyanis a serdülő kortól kezdődően szőrzettel borított szeméremtájának volt a régi magyar neve. — A „bokréta” mai szóhasználattal a virágtakaró, a „hímsszál” pedig a virág porzójának a jelenlegi neve.

³ A „pongyola” szó napjainkban is használatos, mind főnévként, mind melléknévként. BENKŐNél melléknévi értelmű, utalva arra, hogy ez a faj gondozatlan, szemetes, elhagyott termőhelyeken fordul elő.

Csaknem ugyanez volt viszont DIÓSZEGI és FAZEKAS a „Füvészkönyv”-ükben (1807: 177.) a „pongyola Fanzár (*Lycium barbarum*)” fajneve után már felkiáltójelet tesznek, amely annyit jelent, hogy ez a faj „a’ két Hazában, vadúl vagy a’ kertekben” található (p.: XII.).

KITAIBEL és DIÓSZEGI említett adatai alapján megállapítható, hogy a *Lycium halimifolium* meghonosodása hazánkban valószínűleg az 1800-as évek első évtizedei táján történhetett, vagyis mintegy két évszázaddal ezelőtt.

Néhány más *Lycium* fajról is történik említés a magyar irodalomban, de ezek egyike sem jutott el a meghonosodásig. Már BENKŐ (1780: 122.) felsorol további három fajt: *L. europaeum* (görbegurba fanzár), *L. boerhaviaefolium* (lila f.), *L. afrum* (sugár f.). BARRA (1841. p. 351.) már csak kettőt tárgyal: „pongyola F. *L. barbarum* és a girbegurba F. *L. europaeum*”.

A magyar „ördögcérna” elnevezés kétségtelenül az akkori német nyelvterületen közismert „Teufelswirm” tükörfordítása. [Ma a *Lycium* német nevéül általánosan a „Bocksdom”-t (= bakkecske-tövis) használják.] – Az Új Magyar Tájszótár-ban LŐRINCZY (2002: 243.) az ördögcérna népi név alatt csak a kék iringót és a réti iszalagot említi, holott az ördögcérna 1903 óta ismert és ma is hivatalos neve a lícium nemzetségnek (SIMON 2001: 385.)

A közönséges ördögcérnát a hazai irodalom mint archaeophyton-t említi, vagyis már a történelmi idők kezdetén meghonosodottnak tekinti, bár nem sorolja a tömegesen elvaduló fajok kategóriájába (BARTHA 2000). A kínai rokonfaj (*L. chinense*) viszont csak a nagyon ritkán előforduló fajok között szerepel. Ez az utóbbi cserje a XX. század elejétől kezdve már szintén megtalálható az országban, sőt helyenként el is vadul (POLGÁR 1938: 313., PÉNZES 1941: 183., PRISZTER 1957: 151.).

LEJTÉNYI SÁNDOR 1905-ben jelentette meg „Növényiszótár a középiskolai tanuló ifjúság számára” c. kötetét. Ez a mű 64 oldalon a magyar és latin növényneveket sorolja fel. Itt szerepelnek a pongyola fanzár után első ízben a „Pongyola semfüsemfa” és a „Gindár ördögcérna” népi nevek is. [A „gindár” melléknév ma már elavult tájszó, BALLAGI szótárában (1873: 458.) a konyult, fonnyadt, petyhüdt értelmezését találjuk. Ez az elnevezés az ívesen lehajló líciumvesszőkre utalhatott.]

Nem lesz érdektelen ehelyütt röviden megemlíteni a *L. halimifolium* latin taxonnévként, valamint a magyar „sefüsefa” népi névként az eredetét és a jelentését.

A *Lycium* szó már az ókorban használatos növénynevé volt, hiszen ezt a cserjét az ókori görögök az ottani „Lykion” (= *Lycium*) tartományukról nevezték el. — A „*halimifolium*” fajnév összetett szó: a görög „halimos” = sós, a latin „folium” pedig = levél; így ez a szóösszetétel a sós területeken termő valamelyik olyan növényt jelentette, amelynek a levele az *Atriplex halimus*-ra emlékeztető. (Az *Atriplex* nemzetségnek csaknem 100 faja ismeretes szerte egész Euráziában.) Az *Atriplex halimus* terebélyes cserje, mely tengerpartokon és sós sivatagokon tenyészik. Nálunk nem fordul elő, viszont az *Atriplex* nemzetségnek Magyarországon 7 faja is él, melyek egyéves gyomnövények.

A líciumra alkotott, népi eredetű „sefüsefa” (olykor „semfüsemfa” formában is) eléggé találó elnevezés. Ez a növény valóban nem fa (fás törzset nem szokott fejleszteni), viszont a tövises hajtásainak jó része nem lágy szárú, hanem elfásodik és így telet át. Az igénytelen és télálló líciumcserjét Európában évszázadok óta jól ismert sövénynövénynek tartják. Hazánkban is igen régóta ültetik erre a célra. — Magát a sefüsefa nevet már az első magyar tájszótár közli az 1900 körüli években. LEJTÉNYI növényiszótára (1905) a pongyola fanzár után felemlíti a „pongyola semfüsemfa”, valamint a „gindár ördögcérna” népi neveket is.

RAPAICS (1940) a gyepű⁴-líciumon felül említést tesz még egy további fajról, a tövises líciumról is (*L. europaeum*). Ennek ágait a régi időkben kinzószerszámba tették, főleg töviskoszorúba. Mint azt RAPAICS írja, a Rómában és Turinban őrzött krisztustövis-relikviák ennek a fajnak a tövisei. — A *L. europaeum* szintén cserje, de hazánkban nem télálló. Ágai feltűnően jobbra-balra elágazóak; innen ered az egykor használatos „görbegurba” fajnévi jelző. (Ma inkább a „girbegurba” formában használjuk ezt a tájszót.)

GRIFFITHS (1994: 700.) úgy véli, hogy ha az általánosan elterjedt és változatos alakokról *L. barbarum* L.-t tágabb értelemben fogjuk fel, akkor ennek az alakokörébe vonható mind a mediterrán *L. europaeum* L., mind a kínai *L. chinense* L. is.

III. A KITAIBELT KÖVETŐ FÉL ÉVSZÁZAD (1817-1866)

Mivel szakavatott botanikus hazánkban az 1810-es évek vége felé nem volt, így magyar flórákutatók ekkor sokáig nem mutathattak fel jelentősebb eredményeket.

Egyetlen hazai botanikai irodalmi munka ezekben az években BARRA ISTVÁNNAK a — sajnos csak felerészben megjelent, de igen jóízű magyarsággal írt — „Növénytan”-a (1841). BARRA ebben a könyvben

⁴ A „gyepű” szó ma alig használatos; régebben élősvény (ill. előkerítést) jelentett.

könyvében a *Lycium* nemzetségről (p. 349. és 351.) azt közli [eredeti szövegét idézzük], hogy a „Kétszékűek, vagy Kinővök seregébe, és „a’ Csucsorék, ill. Ebszólóképűek rendjébe tartozó pongyola fanzár, liczium ... Á’siában, Afrikában, Déli Európában vadon terem, már elterjedt jó meszsziégre egész Európában ... Önként jó sűrű eleven kerítés készül belőlle. Levelét a’ baromfik, és a’ füevő vad madarak is megeszik és hiznak tőlle. Virágából egész késő őszi a’ méhek bőven mézelnek; gajját a’ szarvas marhák levelestől, vagy télben is kopaszon jó izüen lerágnak és tőlle meg hiznak. Bogyójának kifacsart leve a’ bőrt szépíti.”

IV. A XIX. század második fele

A KITAIBEL munkálkodását követő második félszázadnak a végén jelennek meg – egymástól mindössze hat év különbséggel – NEILREICH és HAZSLINSZKY könyvei. Ők a *Lycium*ot szintén már bennszülöttként viselkedő fajnak tekintik, és így előfordulási helyeiket nem is közlik.

Az osztrák August NEILREICH (1866: 180.) azt írja a líciumról, hogy az „kerítéseknél, szőlőskertek szegélyén, sziklás-bokros helyeken, sőt még pusztákon is (GRIS. It. 325.) mostanában bennszülötté vált, bár eredetileg nem volt őshonos” HAZSLINSZKY szerint pedig (1872: 221.) a „pongyola fanzárt a virány egész területén [vagyis a Kárpát-medencében] a felső erdőtájiig, tehát az alhavas régióig mivelik és elvadult. A *L. europaeum*-ot Rimaszombatban nem mivelik.” [Erről a LINNÉ által leírt *L. europaeum*-ról már az előbbieken volt szó.]

GÖNCZY Pál a Pestmegye és tájéka viránya c. munkájában (1864, 1879) a „Pongyola Fanzár” sajtóhibás nevet közli a *Lycium* említésekor.

CSEREY⁵ először Selmechányán jelentette meg – jórészt HAZSLINSZKY könyve nyomán készült – növényhatározóját (1887), amely később több kiadásban is napvilágot látott. A határozó első kiadásában (p.: 127.) a *Lycium barbarum* neve: Pongyola Fanzár.

V. A XX. század

1903-ban adták ki a német nyelvterületen akkoriban igen népszerű HOFFMANN-féle „Pflanzenatlas”-nak a magyar átdolgozását, WAGNER JÁNOS szerzőségével. A „Magyarország virágos növényei” címet viselő kötet 41. oldalán a „Gyepű ördögcérna – *Lycium vulgare* DUN.” után a következő népi neveket találjuk: eleven gát, gyurkafa, fanzárk vagy pongyola fanzár, semfüsemfa, szopóka.

A századforduló után megjelent 4. kiadású növényhatározójában CSEREY (1906) átveszi HAZSLINSZKY-nak már fentebb említett adatait, de a „Fanzár” név után zárójelben közli a „Sefüsefa” nemzetségnévet, míg fajnévként a „Pongyola Fanzár” olvasható. Az 1911-ben kiadott „Növényiszótár”-ában (CSEREY 1911: 276.) a „semfü-semfa” variáns is található, de szerepelnek még az elevengát-sövény, fanzár, fanzár, pongyola fanzár, gyurkafa, semfü semfa és szopóka formák is, a *Lycium halimifolium*-ra történő utalással. CSEREY elhunyt után 1929-ben jelent meg a Zsebkönyvtár-sorozatban a „Kis növényhatározó”-jának az 5. kiadása, továbbá külön egy 34 oldalas „Növényiszótár”. Ez utóbbinak alcíme: „Tudományos és népies növénynevek betűrendű jegyzéke”. Ebben is szerepelnek a már említett magyar társnevek.

Az alapvető magyar flóraműben (JÁVORKA 1925: 972.) az ördögcérna nemzetségnév alatt a faj nevéül a „gyepű ördögcérna” elnevezést találjuk. Ez után sorolja fel JÁVORKA a GOMBOCZ E. és MÁGOCSY-DIETZ S. által számára átadott régi és népies magyar növényneveket: fanzár, sefüsefa, elevengát, folyó füzfa, szelice, kutyafa, licium, lécijom, gyurkafa, berbecs, szopóka, boszorkányheg. – Az 1979-ben megindított „Új Magyar Tájszótár” (főszerk.: B. LŐRINCZY ÉVA) eddigi négy kötetében jelentős számú népi nevet tettek közzé a közönséges líciumnak a fentebb már felsorolt népi elnevezései közül.

A később kiadott összes magyar növényhatározóban (JÁVORKA 1926, 1937, SOÓ – JÁVORKA 1951, JÁVORKA 1952, 1955, SOÓ–KÁRPÁTI 1968, SIMON négy kiadásban: 1998-2001) már csak az ördögcérna nemzetségnévet találjuk.

PÁVÓ Magyar kertészeti szótárába (1940) a lícium egyáltalán nincs felvéve.

A közönséges líciumnak már a nyár vége felé megjelennek a jól ismert – élénkvrös, 15-20 mm hosszú – tojásdad-lándzsás alakú – bogyótermései. PÉNZES ANTAL 1940 nyarán Budán, a lágymányosi Duna-parton (a

⁵ CSEREY ADOLF főiskolai tanár (1851-1928) az 1880 és 1910 közötti években rendkívül szerteágazó természetrajzi munkásságot fejtett ki. Egymás után jelentek meg – főleg az akkori „Tudományos Zsebkönyvtár” sorozatban, részben több kiadásban is – a CSEREY-féle ásvány-, bogár-, lepke-, gomba-, főleg pedig növényhatározók. Ezek a füzetek (hibáik és hiányaik ellenére is) ennek a korszaknak az egyedüli, ilyen tárgyú és magyar nyelvű kiadványai voltak.

mai Hengermalom út keleti végén) egy különleges líciumból álló sövényre lett figyelmes. A cserjesor mindegyik példányának a termései igen aprók (4-6 mm) és teljesen gömb alakúak voltak. (Ilyen növényeket látott még a Gellért-hegy délnyugati oldalán is.) Ezt a növényt a felfedezője új, külön fajnak fogta fel, és *Lycium Diószegii* PÉNZES néven 1941-ben a Borbásia c. folyóiratban — CSAPODY VERA hiteles rajzainak a kíséretében – publikálta is (pp.: 136-139.). [A *L. Diószegii* eredeti példányai a Term.tud. Múzeum növénytarában ma is fellelhetők, de újabb megjelenése, ill előfordulási helye nem ismeretes.]

PÉNZES megemlítette még, hogy a budai növény nem azonos a francia DUMORTIER által a XIX. század közepe táján leírt *Lycium subglobosum*-mal. A *L. subglobosum* bogyoinak szélessége ugyanis a típusával azonos (tehát kb. 8-9 mm), míg a *L. Diószegii*-nél a termés szélessége csak félakkora, mint a *L. subglobosum*-é. – Nemcsak a termésekben, hanem a magvak méretében is vannak különbségek. Mint azt PÉNZES leírása és eredeti rajza is tanúsítja (p.: 138.), a *L. halimifolium*-nál és a *L. chinense*-nél a magvak 2,5 – 3 mm átmérőjűek, míg a „*L. Diószegii*”-nek a magvai jóval kisebbek, csupán 1,7 – 1,8 mm-esek.

A szóbanforgó növényt külön fajnak tekinteni kétségtelenül túlzás, de a varietas rangnak minden bizonnyal megfelel. Ez az említett taxon 1951-ben „*Lycium halimifolium* L. var. *Diószegii* (PÉNZES) SOÓ”, 1968-ban pedig „*Lycium barbarum* L. var. *Diószegii* (PÉNZES) SOÓ” néven szerepelt (SOÓ Acta Bot. Hung. 14. és Syn. 3: 146.). Ez az utóbbi név olvasható a 2001-ben megjelent magyar növényhatározóban is (SIMON 2001: 385.).

POLGÁR a Győr megyei flóraművében (1941: 313.) EBENCHÖCH-nek 1874. évi adatára hivatkozik. Ez az említett kutató a közönséges líciumot e megyében már akkor előforduló fajnak nevezi. Maga POLGÁR az 1900-as évek elején Győr környékén meghonosodottnak találja, sőt ugyanott a kínai lícium (*L. chinense*) elvadulásáról is ír. Ezt az utóbbi fajt PÉNZES 1922-ben a budapesti Lágymányoson, a vasúti összekötő töltés oldalán 60-70 m² területen szétterjedve találja (PÉNZES 1929). Hazánkban a kínai faj is könnyen elvadul: már 1897-ben említik (PRISZTER 1957: 110.).

* * *

Érdemes még megemlíteni, hogy Debrecenben a Nagytemplom mellett ma is él az az öreg líciumfa, amelynek két évszázadnál is hosszabb történetéről RAPAICS megemlékezik az „Öreg fák, ősi legendák” című cikkében (1929), valamint „A magyarság virágai” kötetben (1932: 84-85.). Ugyanerről a példányról tesz említést „gyepü-lícium” néven a „Magyar kertek” címmel kiadott könyvében is (1940: 178-181.). Ezt a debreceni líciumfát az útikönyvek is megemlítik mint „emlékművet”. A város közepén lévő, igen idős példány a gondos kezelésnek köszönhetően még ma is jó állapotban él. A vastag, csavarodott törzsű és mintegy 4-5 m magasságú, közel 200 éves, tehát „matuzsálemi korú” cserjét e sorok írója 1992-ben lefényképezte és még 2003-ban is találkozott vele. E ritkaság közelében az alábbi (szó szerinti szövegű) emléktábla hirdeti, hogy

ENNEK A FÁVÁ NŐTT ISZALAGNAK A NEVE LICIMUM
 HALIMIFOLIUM VAGY AMINT A MAGYAR MONDJA
 „ÖRDÖGCÉRNA” SEM FŰ SEM FA. EBBEN A NÖVÉSBEN
 TERMÉSZETI RITKASÁG. A DEBRECENI HAGYOMÁNY SZERINT A
 REFORMÁCIÓ LÁNGLELKŰ APOSTOLA, BÁLINT VITÁZOTT EGY
 AMBRÓSIUS NEVŰ KATÓLIKUS PAPPAL. A VITA HEVÉBEN
 AMBRÓSIUS LETÖRT EGY LICIMUMGALLYAT ÉS KACAGVA
 LESZŰRTA A FÖLDRE, MONDVA: „AKKOR LESZ EBBŐL A
 VALLÁSBÓL VALAMI, MIKOR EZ FÁVÁ NŐ!” ÉS CSAKUGYAN FA
 LETT BELŐLE. A REFORMÁTUS VALLÁS IS DEBRECENBEN LETT
 A LEGVIRÁGZÓBB. TÉNY AZ HOGY A PAPI LAKÁS, MELYNEK
 ABLAKÁT BEÁRNYÉKOZTA, 1764-BEN ÉPÜLT SZILÁGYI SÁMUEL
 PÜSPÖK SZÁMÁRA, A MÉLIUSZ ÁLTAL LAKOTT PLÉBÁNIA
 HELYÉN. AZ ABLAK ELŐTT KISKERT VOLT ÉS EBBEN NŐTT A
 LICIMUM.

(Az emléktábla szövegében a LICIMUM nemzetségnév szerepel ugyan, de a korrekt helyesírás a „LYCIUM”. A „Lycion” szó már az ógörögöknél ismert neve volt ennek a cserjének.)

Zusammenfassung

Die Geschichte des Bocksdorns (*Lycium barbarum* L., syn.: *L. halimifolium* MILL.) in Ungarn
SZ. PRISZTER

Das Vorkommen von *Lycium barbarum* ist in Ungarn heutzutage schon überall ganz gemein. Die erste Daten stammen um 1800 von P. KITAIBEL. Damals war die Verbreitung von diesem Art im Karpaten-Becken noch überhaupt nicht allgemein. Die wirkliche Einbürgerung – auf Grund herbarischen und literarischen Daten – geschah höchstwahrscheinlich zwischen den Jahren 1810 und 1820.

In Ungarn kommt vereinzelt auch noch der chinesische Bocksdorn (*L. chinense* L.) verwildert vor, der übrigens schon seit langem kultiviert wurde.

Irodalom

- BALLAGI M. (1873): A magyar nyelv teljes szótára. — Pest. [Reprint kiadása (1998, Bpest.)
- BARRA I. (1841): Növénytan, ... — Pest
- BENKŐ J. (1780-1783): Nomenclatura Botanica. Fűszéres nevezetek. I-II. szakasz; in: Magyar Könyvház. I-II. pp. 317-432.; 405-432.
- CSAPODY I. — CSAPODY V. — JÁVORKA S. (1980): Erdő-mező növényei. (2. kiad. (1993.)) — Budapest.
- CSEREY A. (1887): Növényhatározó. — Selmecbánya. (További kiadásai: 1906, 1911, 1929.)
- CSEREY A. (1911): Növényiszótár. — Budapest.
- DIÓSZEGI S. — FAZEKAS M. (1807): Magyar Fűvész Könyv. — Debrecen.
- FISCHER, M. A. (ed., 1994): Exkursionsflora von Österreich. — Stuttgart – Wien. p. 695.
- GOMBOCZ E. (1945): Diaria itinerum Pauli Kitaibelii. 1-2. — Budapest.
- GÖNCZY P. (1864): Pestmegye és tájéka viránya. — Pest. (2. kiad. (1879.))
- GRIFFITHS, M. (1994): Index of Garden Plants. — Oregon.
- HAZSLINSZKY F. (1872): Magyarhon edényes növényei ... — Pest.
- HEGI, G. (1927): Illustrierte Flora von Mittel-Europa. — München. Bd. V/4. Teil. p. 2562-2565.
- JÁVORKA S. (1924-1925): Magyar Flóra (Flora Hungarica). — Budapest.
- JÁVORKA S. (1926): A magyar flóra kis határozója. — Budapest.
- JÁVORKA S. — CSAPODY V. (1950): Erdő-mező virágai. — Budapest.
- LEITENYI S. (1905): Növényiszótár a középiskolai tanuló ifjúság számára. I. rész: magyar-latin. — Arad.
- B. LŐRINCZY É. (főszerk., 1979 óta): Új Magyar Tájszótár. — Budapest.
- LUMNITZER, S. (1791): Flora Posoniensis ... — Lipsiae.
- NAGYLAKI K. (1942): Növénytan szótár. — Budapest.
- NEILREICH, A. (1866): Aufzählung der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefäßpflanzen ... — Wien
- PÁVÓ E. (1940): Magyar kertészeti szótár ... — Budapest
- PÉNZES A. (1930): Adatok Budapest adventív flórájához. — M. Bot. Lapok [1929] 28. p. 176.
- PÉNZES A. (1941a): Budapest élővilága. — Budapest.
- PÉNZES A. (1941b): Egy új *Lycium*-fajról (*Lycium Diószegii* Péntzes nova spec.) – Borbásia [1942] 3: 136-139.
- POLGÁR S. (1941): Győrmege flórája. — Bot. Közlem. 38. p. 201-352.
- PRISZTER SZ. (1953): A hazai gyomnövényzet változásai 1945 óta. — Agrártud. Egyet. Mezőg. Kar. Évk. (1951) 2(2): 78-80.
- PRISZTER SZ. (1957): Magyarország adventív növényeinek ökológiai-areálgeográfiai viszonyai. (Kandidátusi disszertáció.) — Budapest, 209 + 33 pp.
- PRISZTER SZ. (1960): Dendrológiai jegyzetek a Keszthelyi-hegységből és néhány egyéb florisztikai adat. — Bot. Közlem. 48: 72-74.
- RAPAICS R. (1929): Öreg fák, ősi legendák. — Term.tud. Közöny 61: 721-735.
- RAPAICS R. (1932): A magyarság virágai. — Budapest.
- RAPAICS R. (1940): Magyar kertek. A kertművészet Magyarországon. — Budapest.
- SCHNEIDER, C. K. (1906): Handbuch der Laubholzkunde. — Jena.
- SIMON T. (1991): A magyarországi edényes flóra határozója. Harasztok - virágos növények. (További három kiadás 2000-ig; kis alakban 2001 óta.) — Budapest.
- SOÓ R. (1968): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve. III. p. 146. — Budapest.
- SOÓ R. — JÁVORKA S. (1951): A magyar növényvilág kézikönyve. I-II. — Budapest.
- SOÓ R. — KÁRPÁTI Z. (1968): Növényhatározó. II. kötet. Magyar flóra. Harasztok - virágos növények. — Budapest.
- STEARN, W. T. (1972): *Lycium* L.; in TUTIN, T. G. — HEYWOOD, V. H. et al. [edit.]: Flora Europaea. — Cambridge. Vol. 3. pp.: 193-194.
- VESZELSZKI A. 1798: A növény-plánták országából való erdei és mezei gyűjtemény, vagy-is fa- és fűszeres könyv ... — Pest.
- WAGNER J. (1903): Magyarország virágos növényei. (HOFFMANN GY. III. kiadása alapján.) — Budapest.